

A RENDSZERVÁLTÁS „REGÉNYE”

Ács Margit: *Kontárok ideje*

A prózaíró Ács Margitra ideje (volna) odafigyelni. Ács Margitot sokkal inkább az Írószövetség és a Művészeti Akadémia elnökségi tagjaként, a Kortárs rovatvezetőjeként, illetve főmunkatársaként, különféle tanácskozások és rendezvények rendszeres közreműködőjeként tartja számon az irodalmi köztudat, mintsem egyéni hangvételű novellák, elbeszélések vagy kisregények szerzőjeként. Szépírói tevékenységét ez ideig szinte teljes visszhangtalanság kísérte. Kevesen tudják, hogy pályáját, ezzel szemben, eredetileg szépíróként kezdte. 1977-ben megjelent, *Csak víz és levegő* című novellagyűjteménye azonnal el is nyerte az év elsőkötetésének járó díjat. Két évvel későbbi kisregényét vagy regényét, a *Beavatást* a kevés számú kritika egyike Galgóczi Erzsébet, Jókai Anna és Szabó Magda műveivel vonta párhuzamba, s olyan ritka árnyalatként üdvözölte, amely, úgy mond, „a nőiesen duruzsoló, érzelmeskedő, ráérősen elterpeszkedő avagy kompulzív pletykáló nőírók mezőnyéből hiányzott. Ács Margit ugyanis az írói alkat alkímiajának szokatlan keveréke: maszkulin szellem, de úgy férfias, hogy elnőiesedik, mihelyt újat nekifeszíti; ugyanakkor nőies is (kivált a szerelmi aktus női oldalról való ábrázolásában), de mihelyst elnőiesedik s azon rajtakapja magát, azonnal facsar egyet izmain, s hangja férfiasan fanyarra változik.” Szépírói publikációi mellett Ács Margit ugyanakkor kezdettől fogva széles körű kiadói szerkesztői és kritikusi tevékenységét is folytatott. Ő volt a máig egyetlen magyar Nobel-díjas regény felkért lektora és az arról szóló első értő kritika szerzője. (Nem a díjátadáskor, nem az ünneplés évadán, hanem 1975-ben, akkor, amikor Kertész Imréről és művének jelentőségéről még jószívről nem is hallott az irodalmi közvélekedés!) 1972-től folyamatosan írt könyvkritikákat, a nyolcvanas évek végétől – a társadalmi folyamatok változásait pontosan érzékelve – érdeklődése egyértelműen a tanulmány- és esszéírás felé fordult. Erről tanúskodik a 2000-es *A hely hívása* és a 2006-os *Jeleneink és múltjaink* című gyűjteménye, mely köteteknek már a kritikai fogadtatása is kellő mértékűnek és kedvezőnek volt

mondható. Esszéírói munkáiról egy úgynevezett akadémiai beszélgetés alkalmával maga mondja, hogy „azért örülök annak, hogy ezeket végül is elvégeztem, ezt a munkát elvégeztem, mert azt gondolom, hogy ezeknek a gondolatoknak a helye tényleg esszében van inkább, mint egy novellában vagy egy regényben. Bár nagyon sokat el tud vinni a novella vagy a regény is ilyenfajta antrenos gondolatokból, hiszen nem is kell hivatkozni akár Thomas Mann vagy Illyés Gyula prózájára. Nem arról van szó, hogy nem lehet rábízni ezeket a gondolatokat szereplőkre, cselekményre, satöbbire, de elnehezítik és valahogy ki is oltják sokszor egymást az érzelmi anyag, az életanyag és az esszéanyag, a politikum, ezért örülök és most ezért is tudtam újra megszólalni szépíróként. Egyelőre mondom csak magamnak, mert hogy nincs ez a dugó a torokban és nem egyszerre kell kiöklendezni magamból mindent, minden gyűlöletet, minden felháborodást. Ezek szépen artikulálva benne vannak az esszéimben.”

A mostani, a *Kontárok ideje* című kötet ennek az „öklendezés” utáni, a nyílt politikai-szellemi, irodalmi-irodalompolitikai állásfoglalások utáni időszaknak a terméke. Egyértelmű kísérlet a pályát jellemző két alapvető vonulat, szemlélet- és alakításmód egységesítésére, egyfajta szintézis megteremtésére: érzelmi anyag és esszéanyag, életanyag és politikum szépírói eszközökkel történő ötvözésére. Visszatérés ez a pályakezdeti „irodalmias” korszak fő törekvéséhez, de immáron az „életes” korszak, az elmúlt évtizedek meghatározó (irodalmi és politikai) eseményei során szerzett személyes tapasztalatoknak a birtokában. A kötet, ennek megfelelően, nagyon gondosan és tudatosan van megszerkesztve. Centrumában három, viszonylag hosszabb írás áll, melyekben a rendszerváltó időszak szinte minden jellegzetes eseménye, témája, figurája felbukkan. Ezekben a kötet terjedelmének csaknem kétharmadát kitevő írásokban természetes módon a pálya „életes” vonulata kerül előtérbe. A *Bársony* doktornő főhősét egy Lakitelken 1988-ban megismert jóbarát kéri fel, hogy férjével megszervezzék a frissen bejegyzett mozgalom helyi

alapszervezetét, éjszakánként a szüntelenül változó tagnévsort és a március 15-i nagy demonstráció szórólapjait gépelje. A kórházban és a közvetlen környezetében is hamar szembesülnie kell azonban naiv lelkesülésének ellenzőivel és ellenségeivel. Hogy végül maradjon számára a vodkásüveg, a csengőfrásztól való félelem, s még az önmaga iránt érzett haragot se tudja senki mással megosztani: „A haragot, amelyet saját magam iránt éreztem, de az én – valahogy kívülről láttam – egy megviselt és megszomorított ember volt, akiről jól tudtam, hogy szándéka szerint mindig becsületesen járt el, és megtette, amit lehetett. Mégis selejtként került ki az idő futószalagjáról, talán nem is alkalmas a szabadságra.” A kötet címadó írás főiskolai tanárnője is – utalásokból sejtethető, hogy az előző novella főhősének barátja – hiába próbál egy faluszéli ház magányába menekülni, gyorsan szembesül a történelmi teherrel valószínűségével. A rendszerváltást követően szomszédjáról rövid idő alatt kiderül, hogy korábban évtizedekig elhárítótisztaként tevékenykedett, majd hirtelen lapátra tették, s most már csak hetek kérdése, hogy a többszöri infarktus végezzen vele. Példája mindenestre „tapasztalati tény lett a nő számára, amit egy Weöres-versben csak jópofa ötletként olvasott először: hogy az új világhatalom a házmesterek rendje. Kiderült, hogy a rendszer nem más, mint a házmesterek diktatúrája.” A mintegy nyolcvan oldalas terjedelmű írás, *A te dolgod* botcsinálta parlamenti képviselője is gyorsan értesül a hírről, hogy frakciótársa és barátja az előző rendszerben besúgó volt, őt pedig azért szorítják ki minden bizottságból párttársai, mert felesége állítólag zsidó származású. A neves színész sem meggyőződésből tagadja meg kitüntetésének átvételét, a híres professzor feleségének megtámadása is csupán pusztán hallucináció. A jószándékú, ámde ez esetben is kőkler vagy balek főhős sorsa az, hogy a felesége elválik tőle, a következő választási kampányt pedig törvényszerűen elbukja. A szerencsétlenség-szenvedélye miatt tönkrement barátja temetésén marad számára a tehetetlen sírás: „Mennyi sírás szorult belém az elmúlt időben! – mondja – A válást fapofával csináltam végig, hát

most ömlött a könnyem az elvesztett otthonom miatt. Felfakadt a fájdalom értelmes, önbecsülést adó foglalkozásom elköttyavetyélése miatt is, hiszen jó iskolaigazgatóból és tanárból kontár politikus lettem, mennyire bántam már! Sírtam, mert egy három per hármast tettem meg bizalmasomnak, mert akikhez tartozom, idegenkednek tőlem, mert mindenfelől az esztelen gyűlölet sugárzását érzem. Most pedig megölte magát a barátom. A sírás mély kútja nyílt bennem, és hihetetlen megkönnyebbulést hozott volna, ha szabadon zokoghatok.” A szabadság mámore helyett a zokogás szabadságának óhajta, a rendszerváltás diadala helyett a házmester-diktatúra legyőzésének tudatosulása, a történelemformáló hősiesség helyett az idő selejtjének, a kontárságnak a tudata tehát. Nem túl szívderítő, annál megrázóbb tapasztalások ezek.

A te dolgod hosszú elbeszélése, mely sok cselekményszálat, eseményt, helyszínt és szereplőt vonultat fel, magában hordozza egy nagy regény vagy nagyregény lehetőségét. A kötet szerzőjének és összeállítójának legnagyobb felismerése mégis az, hogy a rendszerváltás vagy rendszerváltoztatás regénye nem írható meg. Egyelőre biztosan nem. Ahhoz túlságosan kevés még az időtávlat, túlságosan sok viszont a személyes elfoglaltság, az érintettség érdekellentéte és a tisztánlátást nehezítő homályosság. A sorsfordító néhány esztendő története ma leghitelesebben csakis töredékes, mozaikos formában dolgozható fel. Dokumentum és fikció érzékeny és érzékletes vegyítésével. (Az említett három írás további hat novellába ágyazódik. Azok eljárás módja ugyanaz, csak a megközelítés iránya fordított bennük: a kiindulópont egy „irodalmias” élethelyzet, amelyre fokozatosan rátelepszik az „életes” történelmi esemény sor.) Ki kell mondani: Ács Margit ezzel a kötetével mégiscsak megírta a rendszerváltó néhány esztendő regényét.

Ács Margit 1941. június 11-én született. Az idei Könyvhét idején ünnepli tehát a 70. születésnapját. Új kötetével igazán méltó születésnapi ajándékkal lepette meg saját magát, tisztelőit és olvasóit. Csak bizakodhatunk benne, hogy ezúttal talán a prózairó Ács Margitot méltán megillető odafigyelés sem marad el.